

Ehl-i Sünnetin Fıkıh Usûlü Anlayışı

Ali Yüksek*
Yusuf Gökalp**

Öz

Hız. Peygamber hayatta iken Müslümanlar arasında itikadi veya siyasi bir farklılaşma söz konusu değildi. Onun vefatından sonra Müslümanlar arasında bir takım ihtilaflar vuku bulmaya başladı. Söz konusu bu ihtilaflar neticesinde karşı karşıya kalınan problemlere çözüm üretme noktasında Müslümanlar arasında metodik açıdan farklı yaklaşımlar ortaya çıkmaya başladı. Sahabenin önde gelenleri başta olmak üzere ilimle uğraşanlar dini konularda kaçınılmaz olarak içtihatlarında bulundular. Ortaya çıkan bu farklı metodik yaklaşımlar inanç, ibadet ve sosyal yaşamın şekillenmesinde etkili oldu. Ortaya çıkan yaklaşımlar daha sonra genel olarak hukuk alanında “Ehl-i Hadis” ve “Ehl-i Rey” olarak isimlendirilirken inanç alanında ise “Ehl-i Sünnet” ve “Ehl-i Bidat” olarak isimlendirilmeye başlandı. Biz bu çalışmamıza Ehl-i Sünnet kavramının nasıl algılandığı ve bu ekolünün fıkıh usûlü anlayışının ne olduğunu ortaya koymaya çalıştık. Yine, Ehl-i Sünnet fıkıh usulü ekolleri arasında ne gibi farklar olduğunu da değerlendirdik. Ayrıca konu bütünlüğü açısından Ehl-i Sünnet fıkıh usulü kitaplarının temel konuları hakkında da bilgi vermeyi uygun gördük.

Anahtar Kelimeler: Ehl-i Sünnet, Fıkıh Usûlü, İslam Hukuku, Ehl-i Hadis, Ehl- Rey

Sunnite Understanding of Fiqh Methodology

Abstract

In the life of the Prophet, there was no creed or political differentiation between Muslims, but after his death, some disagreements began to arise.

* Doç. Dr., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Bilimleri Bölümü, ali.yuksekk@manas.edu.kg, <https://orcid.org/0000-0003-4817-2576>.

** Doç. Dr., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Bilimleri Bölümü, yusuf.gokalp@manas.edu.kg, <https://orcid.org/0000-0001-7895-1939>

Methodically different approaches began to emerge among Muslims to find solutions to the problems that arose due to these conflicts. Scholars, especially the prominent Companions, inevitably made *ijtihad* on religious matters. These different methodical approaches were effective in shaping belief, worship and social life. The emerging approaches were later named “Ahl al-Hadith” and “Ahl al-Ray” in the field of law, while in the field of faith they were called “Ahl al-Sunnah” and “Ahl al-Bidat”. In this study, we try to put forth the perception of the concept of Ahl al-Sunnah and the understanding of *fiqh* methodology of this school. We also mentioned the differences between Sunnite schools of *fiqh* methodology. In addition, in terms of subject integrity, we found it appropriate to give information about the basic topics of Sunnite books of *fiqh* methodology.

Keywords: Ahl al-Sunnah, *Fiqh* Methodology, Islamic Law, Ahl al-Hadith, Ahl al-Ray

Giriş

İslam Kültür ve tarihine göz attığımızda ehli sünnet kavramının çok büyük bir yer teşkil ettiğini görürüz. Bu kavram, inanç, ibadet, siyaset ve fıkıh alanlarının en önemli kavramlarından biridir. Bu kavram çerçevesinde inanç ve hukuk ekolleri şekillenmiştir.

Ehl-i sünnet, İslam’dan herhangi bir sapmayı kabul etmeyen, bir takım farklılıklara rağmen temel inanç ve ilkelerde hem fikir olan, ümmetin tamamını kucaklayan, bid’atın karşılığı kabul edilen bir olgu olmuştur.

Temelini Kur'an, Sünnet ve sahabe'nin yaşam biçiminin çizdiği ehli sünnet düşüncesi, tarih boyunca tüm Türk devletlerinin benimsediği, yaşam ve devlet felsefesi haline getirdiği, hukuka temel dayanak yaptığı bir anlayıştır.

1. Fıkıh Usûlü Kavramsal Çerçevesi

Usûl-ü fıkıh veya çağdaş kullanımıyla Fıkıh usûlü, fıkıhın temelleri, metotları, İslam hukununun metodolojisi anlamlarına gelen bir bilim dalının adıdır. Bu terim Arapça kökeni itibarıyla bir izafet terkihi/isim tamlamasından oluşmaktadır. Bu ismin tamlananı/muzaaf olan “usûl”, “asıl” kelimesinin çoğuludur ve sözlüklerde şu anlamlara gelir:

a. **Delil:** Mesela “Bu işin aslı ayet-i kerimedir” dediğimizde bunun dayanağı ayette vardır demiş oluruz. Bu anlamına göre “usûlü'l-fıkh” teriminden fıkhın delilleri anlaşılır.

b. **Râcih, Tercihe şayan, Üstün gelen:** Mesela “*Kelamda aslanan hakikattır*” dendiğimizde “*Kelamda tercih edilen mana hakiki manasıdır*” anlamındadır.

c. **Kaide/Kural:** Mesala “*Bu konuda aslanan şudur*” dendiğinde “*bu konunun temel kuralı şudur*” anlamına gelmektedir.

d. **Müstashab:** Aksine bir delil olmadıkça varlığı devam eden esas kural/ilke anlamındadır. Mesela “*Berâet-i zîmmet asıldır*” ifadesinde “asıl” kelimesi bu anlamdadır. Buna göre, aksine bir delil olmadıkça, kişinin günahsız, suçsuz ve borçsuz olması anlaşılır.¹

Tamlayan/muzafun ileyh konumundaki “fıkıh” kelimesi ise sözlüklerde bilmek, bir şeyi en iyi şekilde anlamak, bir şeyin ince noktalarına vakıf olmak anlamlarına gelir. İslamî literatürde önemli bir bilim dalının adı olan fıkhın çeşitli tanımları vardır. Ebu Hanife'ye göre fıkıh: “*Ma'rifetü'n-nefsi mâ leha ve mâ aleyha; Kişinin kendi lehine ve aleyhinde olan şeyleri bilmesidir*”.² Mecelleye göre fıkıh: “*İlm-i fıkıh mesail-i şer'iyye-i ameliyyeyi bilmektir*,”³ şeklinde tanımlanmıştır. Ancak bugün yaygın olarak kullanıma göre fıkıh: “*Şer'î amelî hükümleri tafsilî delillerinden araştırma ve inceleme yaparak elde edilen ilimdir*.”⁴

Fıkıh ilmi ile uğraşan âlime “fakih”, âlimlere “fukaha” denilmektedir. Bir kimseye hakiki anlamıyla fakih denmesi için onun müçtehit olması gerekir. Müçtehit olmayana, fıkıh bilgisi ne kadar çok olursa olsun, kelimenin hakiki anlamıyla, fakih denmez.

Fıkhın tanımında geçen hükümden kasıt Farz, Vacip, Sünnet, Müstehap, Mübah, Haram, Mekruh gibi mükelleflerin fiillerine ilişkin ilâhî hitabın sonucu olan hükümlerdir.

¹ Abdülkerîm Zeydan, (1976), el-Veciz fi'-'Usûli'l-Fıkh. Müessesetü Kurtuba, Bağdat, s.8.

² Abdulaziz Muhammed b. Ahmed el-Buhari el-Pezdevî, *Keşfu'l-esrar an usuli fahri'l-İslam* el-Pezdevî, Daru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1997, I,11; Arı, Abdüsselam, Bedir, Murteza, vd., *Fıkıh Usûlü*, İstanbul üniv. İlahiyat F., ders kitabı, İstanbul, 2017, s.30

³ Mecelle, md. 1

⁴ Zeydan, el-Veciz, s.9; Köksal, A., Cüneyd ve Dönmez, İ. Kafi, (2012). “Usul-i Fıkıh” md., Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. XXXXII, TDV Yayınları, İstanbul, s. 201; Koçak, Muhsin, Dalgın, Nihat, Şahin, Osman, (2015), *Fıkıh Usûlü*, Ensar neşriyat, İstanbul, s.19

Hükümün şer'î olması, dinî bir hüküm olmasını ifade eder. Nitekim dine ait olmayan iki, iki daha dört eder, güneş doğudan doğar, bal tatlıdır gibi aklî ve hissî hükümleri bilmek fıkıh kapsamında değerlendirilmez.

Aynı şekilde fikhî hükümün, dinin amelî konularında yani ibadetler, ticaret hukuku, aile hukuku, suç ve cezalar gibi konularla alakalı olması gerekir. Zira, dinî olmalarına rağmen Allah'ın varlığı ve birliği, ahiret inancı, doğru sözlülük, cömert olmak gibi inanç ve ahlaka dair hükümleri bilmek fıkıh olarak adlandırılmaz.

Fıkıh usûlü'nün tanımında yer alan "tafsîlî delillerden kasıt cüz"î deliller anlamında kullanılmaktadır. Onlar ise genel manada Kur'an-ı Kerim ve sünnettir. Cüz"î deliller her bir olayla ilgili ve bu olaylardan her birinin hükümünü gösteren delillerdir. Meselâ, "Namaz kılınız."5 âyeti, sadece namaz ile ilgili hükme bir delildir. "Anneleriniz size haram kılındı."6 âyeti de, cüz"î veya tafsîlî bir delildir. Çünkü özel bir konu ile alakalı olup analarla evlenme yasağına işaret etmektedir.

Araştırma ve incelemeyle elde edilmesi ise fikhın içtihadı dayandığını göstermektedir. Dolayısıyla Kur'an'daki "De ki Allah tektir"7 sözü içtihadı gerek duyulmadan Allah'ın tek olduğunu ifade etmektedir.

Usûlü'l-fikh/Fıkıh usûlü terimi iki farklı kelime olarak düşünülmez. O bu haliyle tek kelime kabul edilip, muayyen bir ilim dalının özel ismi/alemi olmuştur. Bu terimin bu özel anlamıyla tanımı şöyledir:

Usûlü'l-fikh/Fıkıh usûlü : "*Şer'î amelî hükümleri tafsilî delillerinden çıkarmayı mümkün kılan kurallar bütünüdür.*" Bu tanımdan anlaşıldığına göre fıkıh usûlü ilmi, kurallar ilmidir. İhtiyaç duyulan şer'î hükümler tafsîlî delillerden bu kurallar yoluyla elde edilir. Bir müçtehit şer'î hükümlere fıkıh usûlünün belirlemiş olduğu kurallar ışığında ulaşabilir. Meselâ bir müçtehit namaz kılmanın ve zekat vermenin hükümünü tespit etmek istediğinde bunlarla ilgili olan tafsilî/cüz"î delilleri yani Kur'an ve sünneti araştırır. Kur'an'da "*Namazı dosdoğru kılın, zekatı verin*" emirlerini görünce, fıkıh usûlünden öğrendiği "*Mutlak emir siygası vücup (farziyyet) ifade eder*"

⁵ Bakara 2/43.

⁶ Nisâ 4/23.

⁷ İhlas 112/1

kuralını buraya uygular ve namaz kılmanın, zekat vermenin farz olduğu hükmüne ulaşır.⁸

Yine müçtehit, haksız yere adam öldürmenin yada zina yapmanın dindeki hükmünü bulmak istediğinde bunlarla ilgili olan tafsilî/cüz'î delilleri araştırır. Kur'an'da : “Haksız yere Allah'ın yasakladığı cana kıymayın”,⁹ zinaya yaklaşmayın”¹⁰ nehiy siygalarını görünce fıkıh usûlünde tespit edilmiş olan “mutlak nehiy siygası haramlık ifade eder” kuralından hareketle, haksız yere adam öldürmenin ve zina yapmanın haram olduğu sonucuna ulaşır.

2. Fıkıh Usûlünün Konusu

Fıkıh usûlü temel olarak iki şeyden bahseder:

Birincisi: İstinbât vasıtası olarak bildiğimiz Kur'an, Sünnet, İcma, Kıyas, Örf, İstihsan, İstışhap, Maslahat gibi şer'î deliller.

İkincisi: Bu istinbatın bir neticesi olarak bildiğimiz Farz, Vacip, Sünnet, Müstehap, Mübah, Haram, Mekruh, Fasit, Batıl gibi şer'î hükümlerdir. Nitekim usûlcü, teşri ve hüküm çıkarma açısından delillerle meşgul olur ve şer'î hükümlerin nasıl çıkarılacağını gösterir. Öncelikle hüküm çıkarılacak delilleri tespit eder. Sonrada bu delillerin durumlarından, özel ve ortak vasıflarından söz eder. Daha sonra bu delillerden hüküm elde edilirken uyulması gereken ilke ve kuralları belirler.

3. Fıkıh Usûlünün Gayesi ve Faydaları

Fıkıh usûlünün, yukarıda verilen tarifinden de anlaşılacağı üzere, gayesi şer'î amelî hükümlerin, yine şer'î delillerden nasıl çıkarılacağını öğretmektir. İctihat şartlarına haiz olan, yani müçtehitlik şartlarına ulaşan kimse fıkıh usûlünün ilkeleri sayesinde ayet ve hadislerden hükümler çıkarabilir. Hakkında şer'î nass bulunmayan meselelerde ise nasslarda bulunan hükümlere kıyasla yahut teşriin hikmetini, şeriatın genel gayelerini dikkate alarak meselelere çözümler üretebilir. İctihat şartlarını taşımayan kişinin de bu ilim sayesinde elde edeceği pek çok faydalar vardır. Mesela:

⁸ Şa'bân, Zekiyyüddin, *İslam Hukuk İlminin Esasları (Fıkıh Usûlü)*, Ter. İbrahim Kâfi Dönmez, 11. Baskı, TDV Yayınları, Ankara, 2009, s.12

⁹ En'âm, 6/151

¹⁰ İsrâ, 17/32

- a. Kişi, müçtehitlerin kendi şahsi görüş ve arzularına göre hüküm vermediklerini, hükümleri ortaya koyarken mutlaka bir takım ilke ve prensiplere bağlı kaldıklarını ve görüşlerinin bir takım şer'î kaynaklara dayandıklarını görür. Böylece onların çıkarmış olduğu bu hükümleri gönül huzuru ile kabullenir.
- b. Kişi fıkıh usûlü kuralları sayesinde müçtehit imamların görüşlerinin delillerine, onların bakış açılarının nasıl şekillendiğine, mezheplerinin nasıl oluştuğuna vakıf olur. Onlar arasında karşılaştırma yapma ve bu görüşler arasında tercih yapabilme imkanına sahip olur.
- c. Kişi, içtihatla kullanılan usûl ve metotları kullanarak, istinbat yoluyla yeni meselelerle hükümler elde edebilir.
- d. Allah'ın dinî hükümleri koyarken gözettiği gayeleri (makasıt-ı şeriayı) fıkıh usûlü sayesinde öğrenebilir.

Netice olarak, fıkıh usûlü ilmini bilmeyen bir kişi, şer'î delillerden hüküm çıkarmaz. Mevcut hükümlerin nasıl oluştuğunu, onların inceliklerini kavrayamaz. Kişi tefsir, hadis, akide, arap dili gibi ilimlere sahip olsa bile şer'î delillerden hükümler çıkaramaz. Fıkıh usûlü kaideleri şer'î delillerden hüküm çıkarmak için şarttır. Bu ilme sahip olmayan kimselerin dini hükümler konusunda hataya düşmeleri kaçınılmazdır.¹¹

4. Teşri süreci ve sonrası

İslam teşrii, Hz. Muhammed'in 610 yılında vahye mazhar olmasından 632 miladi tarihinde vefat etmesine kadarki süreçte inanç, ahlak, ibadet ve sosyal düzenlemeler itibariyle temelde vahiy merkezli olarak Hz. Peygamberin kavli, fiili ve tahriri beyanları ile birinci elden örnekliği ile teşekkül etmiştir.

Hz. Peygamberin vefatı teşri tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. Çünkü bu tarih, kıyamete kadar devam edecek olan İslam dininin temel prensiplerinin kemale erdiğini gösterirken, diğer taraftan da daha önceleri hiç görülmemiş bazı yeni problemlerin meydana gelmesinin başlangıç tarihini oluşturmuştur.

Hz. Peygamberin vefatında, dinin aslî kaynağı olan Kur'an-ı Kerim, her ne kadar Mushaf haline dönüştürülmemiş olsa bile, sahabelerin zihninde ve dağınık halde yazılı metinlerde bulunmaktaydı. Hz

¹¹ Köksal ve Dönmez, "Usul-i Fıkıh" md., XXXXII, s. 208-209.

Peygamberin getirdiği din henüz tedvin edilmemiş olsa de onun sünneti sahabenin zihinlerinde tazeliğini korumak daydı.

Hz. Peygamberden hemen sonra oluşan riddet hareketleri, fetih hareketleri, farklı millet ve kültürlerle iletişim, ilk kuşak Müslümanları acil çözüm bekleyen bir dizi problemlerle yüz yüze getirdi. Yeni oluşan bu problemlere İslam'a uygun çözümler üretebilmek için asrı saadetteki durumdan farklı yöntem bulmak gerekirdi. Çünkü asrı saadet döneminde sahabeler, ibadetlerinde, sosyal yaşamlarında ve hukuki işlemlerin de en azından nihai planda sadece Hz Peygamberin söz ve fiillerini harfiyen uyguluyorlar ve onun her halini taklit ediyorlardı. Sahabeler bunu yaparken abdestin farzlarının dört olduğunu, namazın farz ve vaciplerinin neler olduğunu, hacda hangi fiilin farz, hangisinin sünnet olduğunu bilmeden doğrudan onu gördükleri gibi uyguluyorlardı. Hz Peygamber ve sahabeler arasında vuku bulan birtakım içtihadî hükümler vahiy tarafından ya onaylanıyor ya da düzeltiliyordu.

Vahyin kesilmesi ile birlikte sahabeler İslami naslar ışığı altında yeni meselelere çözüm üretmek ile yüz yüze kaldılar. Örneđin irtidat edenlere nasıl muamele edileceği, zekât vermek istemeyenlere karşı nasıl bir yol izleneceği, Kur'an'ın Mushaf haline getirilmesi meselesi, halife seçimi meselesi sahabelerin ilk gündemini oluşturmuştur. Hz Peygamberin terbiyesiyle yetişen sahabeler, o günkü problemleri çok ciddi ihtilaflara düşmeden çözebilmişlerdir. Ancak bu çözümler uzun soluklu olamamıştır. İlerleyen süreçte aynı kitaba, aynı peygambere inanan insanlar, temeli siyasi görüş veya itikat farklılığına dayanan ve tarihi süreçte akidevi bir hüviyet kazanan bir takım gruplaşmalar meydana getirmiştir. Bu gruplardan özellikle Şia ve haricilik, itikadî anlamda bir takım alt bölümlere maruz kalmış hatta bu alt gruplar birbirlerinin tekfir edecek duruma gelmişlerdir. Ehl-i sünnet adı verilen grup ise diğerlerine nispetle her hususta itidali davranmayı benimsemiş, özellikle de Ehl-i kibleyi tekfir etmeme noktasında oldukça titiz davranmıştır.¹²

5. Ehl-i Sünnet Kavramı

¹² Koçak, vd., *Fıkıh Usûlü*, s.23-25

Ehl-i sünnet kavramı, aslında “Ehlü Sünneti Rasulillah ve Cemeati’l-Ashap” ifadesinin kısa halidir.¹³ Bu tarifte din ile alakalı inanç ve amel konularında Hz. Peygamberi ve sahabeyi takip eden müslümanlar anlamı vardır. Bu kavram Haricilik, Mutezile ve Şia gibi değişik iddialara sahip mezheplerin oluşum sürecinde, mezhepleşme süreci haricinde kalan Müslümanların ortak tutumunu ifade etmektedir. Bu anlamda Ehl-i sünnet, bir takım iddialarla oluşan bir mezhep/ekol değil bilakis Kur'an ve Hz. Peygamber tarafından öğretilen gerçekleri olduğu gibi kabul eden ve belli bir dönemden itibaren de bu hakikatlerin makul olduğunu göstermeye çalışan tüm Müslümanları mefhumunda birleştiren bir kavramdır. Başka bir deyişle Ehl-i sünnet, İslam'dan herhangi bir sapmayı kabul etmeyen, bir takım farklılıklara rağmen temel inanç ve ilkelerde hem fikir olan ümmetin tamamını kapsayan bid'atın karşıtı olan bir kavramdır.¹⁴ Ehl-i sünnet düşünceye sahip olanlara halk arasında kısaca “sünnî” denilmektedir.

Tarihsel süreçteki bu ayrışmalar fıkha ve onun temel ilkelerini oluşturan kurallara doğal olarak yansımıştır. Farklı bakış açıları farklı fıkıh ekollerinin doğmasına etki etmiştir. İtikadî prensipler itibarıyla Ehl-i sünnet ortak noktasında buluşan sünnî mezheplerinin, amelî konularda birtakım gruplaşmaları olmuştur. Bunlar klasik fıkıh tarihi literatüründe önce Hicazlar ve Iraklılar daha sonra ise Ehl-i hadis ve Ehl-i rey olarak ikiye ayrılmışlardır. Bugün dünya müslümanlarının çoğu tarafından benimsenmiş olan Hanefi, Maliki, Şafii ve Hanbeli mezhepleri Ehl-i sünnet şemsiyesi altında yer almaktadırlar.¹⁵ Bunların tamamı prensip olarak Kur'an-ı Kerim'den sonra Hz Peygamberin sünnetinin delil olduğunu savunmuş, onlarda bir nass bulunmadığı takdirde icmaya ve içtihadı

¹³ Topaloğlu, Bekir, (1991). *Kelam İlmîne Giriş*, İstanbul, s.109; Kamil Çakın, (2006), “Ashabu'l-Hadis Perspektifinden Ehl-i Sünnet”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 8, s. 14.

¹⁴ Halife Keskin, (2003).“Ehl-i Sünnet Kavramı Hakkında Bir Değerlendirme, *Çukurova Üniversitesi, İlahiyat fakültesi dergisi*, c.3, sy,1, Adana, s.35; Aktepe, İshak Emin, “Ebu Hanife ve Ehl-i Hadisin Sünnet Anlayışlarındaki Temel Farklar,” *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 19, 2012, ss. 115-130; Yusuf Şevki Yavuz, “Ehl-i Sünnet” md. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. X, TDV Yayınları, İstanbul, ss. 525-530.

¹⁵ Ali Tantavi, (1991), *Fetava, Daru'l-Menare*, Cidde, s. 48; Mehmet Erdem, (2005), “Ehl-i Sünnet Fıkıh Mezheplerinin Hadis ve Rey Ekolü Olarak Sınıflandırılmasına Eleştirel Bir Bakış” *Dini Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 8, s. 75.

başvurmuşlardır. Aralarındaki ihtilaflar bir ayrışmanın değil, rahmetin ve şeriatın meşru farklı uygulamalarının kapıları olmuştur.¹⁶

6. Fıkıh Usûlünün Doğuşu

Fıkıh usûlü, ayrı bir ilim dalı olarak hicrî II. asrın sonlarında ortaya çıkmıştır. Bu dönem, müçtehit imamlar dönemi olarak bilinmektedir. Nitekim bu gün meşhur olan dört sünnî mezhep, o dönemde teşekkül etmiştir. Ayrıca o dönemde birçok müstakil müçtehit imamlarda yetişmiştir. Fıkıh usûlüne dair ilk eserler bu dönemde görülmeye başlasa da bu durum, onun kurallarının daha önceki dönemlerde olmadığı anlamına gelmemektedir. Aslında Fıkıh usûlünün kuralları formel manada yazılı olmasa da zihinlerde varlığı kesindi. Sahabe ve tabiûn âlimleri pratik olarak bu kuralları istinbatlarında kullanmışlardır. Ancak istinbat ettikleri hükmün dayandığı kuralı açıkça söylememişlerdir. Fakat bazen kullandıkları ifadelerden, dayandıkları kuralların ipuçlarına ulaşmak mümkün olmaktadır. Meselâ fakih sahabilerden Abdullah b. Mes'ud, kocası ölen hamile kadınların iddetlerinin doğumla sona ereceğini söylerken, vefat iddetinin belirlendiği *“Sizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri, kendiliklerinden dört ay on gün beklerler...”*¹⁷ ayetini değil de, doğum iddetinin belirlendiği *“... gebe olanların bekleme süresi ise, yüklerini bırakmaları, doğum yapmalarıdır,”*¹⁸ ayetini dikkate almış, bunun sebebini ise, tercih ettiği ayetin yer aldığı Talak suresinin, doğum iddetini belirleyen ayetin yer aldığı Bakara suresinden daha sonra nazil olmasıyla açıklamıştır. Bu istidlal ile o, usûl kurallarından bir kurala işaret etmektedir ki, o da *“Sonra gelen nassın, önce gelen nassı nesh edeceği”* kuralıdır. Ancak o, bu nesih meselesini açıkça ifade etmemiştir. Sahabe içtihatlarında bunun başka örnekleri de vardır.

Şunu söyleyebiliriz ki, fıkıh usûlü kuralları fıkıhla içiçedir. Hatta çağdaş İslam âlimlerinden Abdülkerim Zeydan'ın ifadesiyle, fıkıh usûlünün, fikhın doğuşundan önce mevcut olduğunu söylemek de mümkündür. Nitekim fıkıh usûlü, hüküm istinbatının kurallarını belirlemektedir. Bu sebeple hükümlerin istinbatının mümkün olabilmesi için kurallarının daha

¹⁶ Köksal ve Dönmez, “Usul-i Fıkıh” md., XXXXII, s. 201.

¹⁷ Bakara, 2/234

¹⁸ Talak, 65/4

önceden mevcut olması gerekir. Fakat fıkıh usûlünün tedvini, toplanıp kitap haline getirilmesi fıkıhın tedvininden sonra olmuştur.

Temel içtihat ilke ve kurallarını tedvin eden âlimler usûlü'l-fıkıh adını verdikleri müstakil bir ilim dalını ortaya koydular. Pek çok araştırmacının tespitine göre bu ilim dalı, dünyada ilk kez Müslümanlar tarafından ortaya konan özgün bir ilim dalıdır.

7. Fıkıh Usûlünün Tedvini

Arapça'nın gramer kaidelerinin fasih konuşmadan, aruz kalıplarının Arapça kaside ve şiirden, Aristo'nun mantık kaidelerinin mantıktan sonra ortaya çıktığı gibi fıkıh usulü ilmi de fıkıhtan sonra oluşturulmuştur. Çünkü bunlardan önce hem güzel konuşulmakta. hem şiirler yazılmakta. hem de insanlar türlü meseleleri tartışmaktaydı. Fıkıh usulü de işte böyle düşünülmelidir. Hz. Peygamberden hemen sonra fıkıh, fetvalar ve içtihatlarla yapılmaktaydı. Furu' fıkıha dair meseleler ve içtihatlar çoğalınca bunların ortaya konuş usülleri düşünülerek fıkıhın usul kaideleri konmaya başlanmıştır.¹⁹

Klasik eserlerde, ilk defa Fıkıh usûlü sahasında eser ortaya koyan şahsiyetlerin, İmam Ebu Yusuf (ö.182) ve İmam Muhammed (ö.189) oldukları belirtilmişse de, onların bu konudaki eserleri, günümüze kadar ulaşmamıştır. Günümüze ulaşan ilk usûl kitabı, İmam Şâfiî'nin (ö.204) "er-Risâle" isimli kitabıdır. Şâfiî'nin bu kitabında Fıkıh usûlüne dair temel konular vardır. Kur'an ve onun hükümleri açıklama metodu, Kur'an ve Sünnet münasebeti, nâsîh-mensuh konusu, âhad haberler, hadislerin gizli kusurları (illet), İcma, Kıyas, İstihsan, İctihat ve İhtilaf gibi önemli konular orada ele alınmıştır.²⁰

Şâfiî'den sonra ilerleyen süreçte birçok âlim bu sahada birbirinden kıymetli eser vermeye devam etmişlerdir. Bilindiği kadarıyla Şâfiî'nin eserinden sonra günümüze ulaşan hacimli ve fıkıh usulü konularının hemen hemen tamamına yer verilen ilk usul eseri Cessas (ö. 370/980)'ın el-Fusûl fi'l-Usûl'üdür.²¹

¹⁹ Muhammed Mustafa eş-Şelebi, *el-Medhal fi't-Ta'rifî bi'l-Fıkhi'l-İslami ve'l-Kavâidi'l-milkiyye ve'l-Ukudîyye, Daru'n-Nahdati'l-Arabiyye*, 1388/1969, s. 221; Ebu Zehra. Muhammed, *eş-Şâfiî-Hayatuhu ve Asruhu, Ariuhu ve Fıkhuhu*, Daru'l-Fikri'l-Arabi, 1367/1948, s. 337-338.

²⁰ Köksal ve Dönmez, "Usul-i Fıkıh" md., XXXXII, s. 202.

²¹ Adnan Koşum, "Ahkam-ı Hamsenin Kökeni ve İlk Dönem Fıkıh Usulü Litaratüründe Gelişimi Üzerine Giriş", *İslami İlimler Dergisi*, Bahar 2008. Yıl,3, Sy.3, Ss.107-124.

8. Fıkıh Usûlü İle İlgili Eserlerin Yazılmasında Uygulanan Metotlar (Meslekler)

Bu alanda eser veren âlimler, yazım yöntemleri açısından üç ana gruba ayrılmışlardır. Bunları ve yazdıkları önemli eserlerini şöyle özetleyebiliriz.²²

Fıkıh Usulü'nde temel metot olarak Şafiî ve Hanefî ekolleri vardır. Mütellimin metodu da denilen Şafiî metodu sırf teoriktir. Hanefi metodu da denilen Fukaha metodu ise furuattan beslenir.²³ Birde bu iki metodu birleştirmeye çalışan müteahhirun metodu denilememiz gerekir. Bunları ve özelliklerini kısaca şöyle özetleyebiliriz.

A- Fukahâ Metodu:

Fakih, fıkıh âlimi demektir. “**Fukahâ**”, fakih kelimesinin çoğuludur. Bu metot, asıl uzmanlık alanı fıkıh olan âlimler tarafından kullanıldığı için bu isimle anılmıştır. Bu metodun, Hanefî mezhebi âlimleri tarafından ortaya konulmuş ve takip edilmiş olması sebebiyle buna “**Hanefiyye metodu**” da denilmektedir.²⁴

Bu metodun temel özellikleri şöyledir: Fıkıh usûlüne dair kurallar konurken, mezhep imamlarından nakledilmiş bulunan fikhî çözümlerden yola çıkılarak usûl kuralları konmuştur. Yani usûl kaidelerini fikhin tatbikatından çıkarmışlardır. Bu usûlle eser yazanlar, konuları izah ederken konunun anlaşılmasını sağlamak ve tatbikatını gerçekleştirmek amacıyla bol bol misaller vermişlerdir. Bu usûl, Mantık ilminde cüzden külle (tüme) varım esasına dayanmaktadır. Olaylardan hareketle genel kaidelere varılmıştır.

Diğer usûl ekolleri, sahih âhâd haberi ön koşulsuz delil kabul ederken Hanefi ekolü, hadisin ravisinin kendi rivayetine muhalefet etmesi, hadisin umûmu'l- belva olması hadisin fıkıh ilkelerine veya açık kıyasa aykırı olması durumlarında ahad hadisi kabul etmemişlerdir.²⁵

²² Koçak, vd., *Fıkıh Usûlü*, s.26

²³ Köksal, İsmail. (2000), “Fıkhi Mezhepler Arasındaki Usûl Farklılıkları”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Şanlıurfa, sy., VI, s.43

²⁴ Koçak, vd., *Fıkıh Usûlü*, s.28; Köksal ve Dönmez, “Usul-i Fıkıh” md., XXXXII, s. 203; Arı, Bedir, vd., *Fıkıh Usûlü*, s.30

²⁵ Ali Osman Koçkuzu, “Rivayet İlimlerinde Haber-i Vahidlerin İtikat ve Teşri Yönlerinden Değeri,” *Diyanet İşleri Başkanlığı Yay.*, s. 259.

Yine cumhur ulema hem nefy hem de isbat için istishabı kabul ederken, Hanefilerin çoğu bunu reddederler. Sadece beraat-ı zimmetin asıl olması gibi nefy noktasında kabul ederler.

Yine diğer ekollerin aksine, sahabeden sonra da icmanın oluşabileceğini ve bunun kesin bir hüccet olacağını kabul ederler. Bunu da “Resûlullah’a karşı çıkan ve müminlerin yolundan başkasını izleyen kimseyi saptığı yönde bırakırız ve onu cehenneme atarız.”²⁶ ayetindeki umumiyete ve tehdide dayandırmışlardır.²⁷

Pratik yönü ağır basan bu metot, diğer metotlara nispetle daha zor olmakla beraber, İslam hukukunun anlaşılmasına daha elverişlidir.

Bu metoda göre yazılmış bazı meşhur usûl eserleri:

- a- Cassâs (ö.370), el-Fusûl fi’l-usûl
- b- Debûsî (ö.430), Takvîmü’l-edille
- c- Pezdevî (ö.482), el-Usûl
- d- Serahsî (ö.483), el-Usûl
- e- Semerkandî (ö.533), Mizânü’l-usûl fî netâici’l-ukûl
- f- Abdulaziz Buhârî (ö.730), Keşfü’l-esrâr. Bu eser, Pezdevî’nin Usûlü’nün şerhidir.
- g- Neseî (ö.710), Menâru’l-envâr
- h- İbn Melek (ö.885), Şerhu Menâri’l-envâr.²⁸

B- Mütakellimûn Metodu

Mütakellimûn metodu, kelamcılar anlamına gelen “mütakellim” kelimesinin çoğuludur. Bu metot, temel uzmanlık alanı itikat/kelam olan âlimlerin fıkıh usûlü alanında eser yazarken kullandıkları metottur. Şâfiî mezhebindeki âlimler genellikle bu metodu kullanmışlardır. Bu sebeple bu metoda “Şâfiyye metodu” da denilmektedir. Bu metodu Maliki ve Hanbeli Mezhebi âlimleri de kullanmışlardır. Ancak aralarında bazı küçük farklar vardır.²⁹

²⁶ Nisa 4/117

²⁷ Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebi Sehl es- Serahsi, (480), *el-Usul*, Eda Neşriyat. İstanbul, s. 1/279; Köksal, “Usûl Farklılıkları,” s.47

²⁸ Zeydan, *el-Veciz*, s.16; Köksal ve Dönmez, “Usul-i Fıkıh” md., XXXXII, s. 204-206

²⁹ Farklar için bk. Köksal, “Usûl Farklılıkları”, s.47-57

Bu metodun temel özelliği, usûl kaidelerinin, deliller vasıtasıyla konmuş olmasıdır. Bu metotta önce usûl kaideleri konmuş sonra furu' fıkıh meseleleri onlar üzerine bina edilmiştir. Bu metodu kullanan âlimler, tespit ettikleri usûl kaidelerinin, mezhep imamlarından nakledilmiş olan içtihatlarla uygun olup olmadığına bakmaksızın, delillerin desteklediği kaideler kabul edilmiştir. Koyulan bu kurala aykırı içtihatları ise reddetmişlerdir. Bu metotta usûl kuralları işlenirken furu' fıkhı dair misallere az yer verilmiştir.

Bu üç ekol arasındaki bazı farklılıklara ve özgün bakışlara şu misalleri verebiliriz. Mesela diğer ekollere rağmen Malikiler Medine Ehlinin icmasını ve amelini delil olarak alırlar.³⁰ Şafii Medine ehlinin icmasını, istihsanı ve maslahatı reddeder.³¹ Yine İmam Şafiî, cumhura rağmen tabiinden Said b. Müseyyeb'in Mürsel rivayetlerini kabul etmiştir.³² Hanbeli usulü genelde selefi bakış açısına sahiptir. Sahih âhâd hadisleri her konuda delil kabul etmişlerdir.³³ Genel fıkıh ilkelerine aykırı olmadığı, ravisinin yalancı olmadığı, veya yalancılıkla itham edilmeği sürece zayıf hadisi dahi kabul etmişlerdir.³⁴

Bu metoda göre yazılmış bazı önemli usûl kitapları:

- a- Kâdı Abdulcebbar (ö.415), el-Umde
- b- Ebu'l-Hüseyn el-Basrî (ö.463), el-Mu'temed. Bu kitap "el-Umde"nin bir şerhidir.
- c- İmâmu'l-Harameyn el-Cüveynî (ö.487), el-Burhân
- d- Ebu Hamid el-Gazâlî (ö.505), el-Mustasfâ

³⁰ Muhammed Ebu Zehra, *İmam Malik-Hayatuhu ve Asruhu ve Fıkhuhu*, daru'l-fikri'l-arabi, Beyrut, 1952, s.7, 54.

³¹ Muhammed b. İdris eş-Şâfi, *er-Risale*, Tahkik Ahmed Muhammed Şakir, Matbaatü Mustafa el-Bâbi el-Halebi, Mısır, 1938, s. 533; Köksal, Usûl Farklılıkları, s.55.

³² Atar, *Fıkıh Usûlü*, s. 65, 66; Erdem, Mehmet ve Saffet Köse, *İslam hukukuna Giriş*, Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi, yay., Bişkek, 2018, s.115.

³³ Muhammed Ebu Zehra, *Ahmed b. Hanbel-Hayatuhu ve Asruhu ve Arâuhu ve Fıkhuhu*, Daru'l-Fikri'l-Arabi, s. 216, 255; Ferhat Koca, "Hanbeli Mezhebi," md, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, TDV Yay., İstanbul, 1997, XV, 575.

³⁴ İbn Kudame, Muvaffakuddin Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed, *Ravdatü'n-Nazır ve Cünnetü'l-Menâzir fi Usulü'l-Fikhi ala Mezhebi'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, Mektebetü'l-Meârif, Riyad, 1983, s. 1,403-406; Köksal, Usûl Farklılıkları, s.58, 60

Yukarıdaki dört eser, Mütekellimûn mesleğinin temel eserleri olarak kabul edilmiştir.

- e- Fahrüddin er-Râzî (ö.606), el-Mahsûl. Bu eser, yukarıda isimleri geçen dört kitabın özetidir.
- f- Âmidî (ö.631), el-İhkâm fi Usûli'l-Ahkâm. Bu eser de yine yukarıdaki isimleri geçen dört kitabın özetidir.

C- Müteahhirûn Metodu (Memzuç Metot)

Hicri VII. asırdan sonra fıkıh usûlü alanında eser yazan âlimler, daha önce var olan Fukaha ve Şafiiyye metodlarını birleştirerek yeni eserler ortaya koymuşlardır. Bu yüzden bu metoda “Muteahhirûn” veya “memzuç/birleştirilmiş” metot denilmiştir.

Bu metodu takip eden âlimler, delillerle destekledikleri kaidelerini ortaya koyarken aynı zamanda müçtehit imamlardan nakledilmiş furu' fıkra dair meseleleri de ele alarak usûl kurallarını açıklamışlardır. Böylece onlar fıkıh usûlü kaidelerini mantıklı ve pratik bir zemine oturtma çabası içine girmişlerdir.

Fıkıh usûlüne dair en fazla eser bu metoda göre yazılmıştır günümüzde de yazılan fıkıh usûlü eserlerinin çoğu bu metodu takip etmektedir.³⁵

Bu metoda göre yazılmış bazı önemli eserler:

- a- İbnü's-Saâtî (ö.694), Bed'ü'n-nîzâm. Bu eser, yukarıda adı geçen Hanefî mezhebi âlimi Pezdevî'nin el-Usûl'ü ile Şâfiî mezhebi âlimi Âmidî'nin el-İhkâm adlı eserleri birleştirilerek yazılmıştır.
- b- Sadrüş-Şerîa (ö.747), Tenkîhu'l-usûl. Bu eser yine, Pezdevî'nin el-Usûl'ü ile Râzî'nin el-Mahsul'ü ve İbn Hâcib'in el-Muhtasar'ını özetlenerek meydana getirilmiştir. Bu eser daha sonra müellif tarafından et-Tavzîh adıyla şerh edilmiş, bu şerhe de büyük âlim Teftazânî et-Telvîh adıyla bir haşiye yazmıştır.
- c- Tâcüddîn İbnü's-Sübkî (ö.771), Cem'ül-cevâmi'. Müellif bu eserini yaklaşık yüz eserden derleyerek yazdığını belirtmiştir.
- d- Kemalüddin İbnü'l-Hümâm, (ö.861), et-Tahrîr.
- e- Molla Hüsrev (ö.885), Mir'âtü'l-vusûl ilâ ilmi'l-usûl
- f- Muhibullah b. Abdışşekür (ö.1119), Müsellemü's-sübût. Bu eser, et-tahrir adlı eserin kopyası olarak değerlendirilmiştir. Ancak oluşan

³⁵ Köksal ve Dönmez, “Usul-i Fıkıh” md., XXXXII, s. 209; Arı, Bedir, vd., Fıkıh Usûlü, s.34.

metnin daha anlaşılır olduğu dikkate alınırsa söz konusu eserin sadeleştirilmesi olarak değerlendirilmesi de mümkündür.³⁶

9. Fıkıh Usûlünün Ana Konuları

Genel olarak fıkıh usûlü kitapları fikhın ve usûlü fikhın tanımı, gayesi, tarihçesi ve tedvini ile alakalı konulara yer vererek başlar. Böyle bir girişten sonra esas konular işlenir. Bir çok Fıkıh usûlü kitabında yer alan konuları kısaca şöyle özetleyebiliriz.

1. Şer'î Deliller

Bu bölüm, İslam hukukunun kaynakları ile alakalıdır. Bu başlık altında şu konular bulunur.³⁷

A- Aslî deliller: İslami bir meselede bilgi alma, fiki bir hükmü öğrenme konusunda temel kaynaklar olan Kur'an, Sünnet, İcma ve Kıyas hakkında bilgiler verilir. Bunlara dair tanımlar ve ilgili bilgiler örnekleriyle beraber sunulur. Bu kısım, bir anlamda tefsir ve hadis usûllerinin bir özeti niteliğindedir.³⁸

B- Fer'î Deliller: bu başlık altında Örf, İstihsan, İstishab, Maslahat, Seddi Zerâi, Şer'u Men Kablena, Sahabe kavli gibi İslam hukukunun ek delillerinden bahsedilir. Bunların İslam fikhındaki kaynak değerinden örneklerle bahsedilir.³⁹

2. Hüküm ve Hükmün Muhatapları

Bu başlık altında şer'î hükümleri koymada kimin yetkili olduğu, hükümlere muhatap olan mükelleflerin durumu, mükellef olmanın şartları ve mükellefiyeti kısıtlayıcı ehliyet arızalarının neler olduğundan bahsedilir. Ayrıca mükellefin söz ve fiillerinin derecelerini konu alan Farz, Vacip, Sünnet, Müstehap, Mübah, Mekruh ve Haram olarak nitelenen teklifi hükümlerden bahsedilir. Onların tanım ve özel hükümleri furu' fıkıhtan örneklerle beraber bu bölümde ele alınır.⁴⁰

3. İstinbat Metotları

İstinbat, bir müctehid veya fakihin içtihat ve kavrayış yoluyla şer'î naslardan hüküm çıkarmak demektir. Bu bölümde kaynaklardan hüküm

³⁶ Zeydan, *el-Veciz*, s.18.

³⁷ Zeydan, *el-Veciz*, s.26; Arı, Bedir, vd., *Fıkıh Usûlü*, s.73-93; Koçak, vd., *Fıkıh Usûlü*, s.36

³⁸ Zeydan, *el-Veciz*, s.102

³⁹ Koçak, vd., *Fıkıh Usûlü*, s.125-182

⁴⁰ Zeydan, *el-Veciz*, s.31-48; 91-100; Arı, Bedir, vd., *Fıkıh Usûlü*, s.47-59; Koçak, vd., *Fıkıh Usûlü*, s.240

çıkarmada kullanılan unsurlardan bahsedilir. Yani Kur'an ve Sünnet nasslarından hüküm çıkarabilmeye yardımcı olacak konular ele alınır. Mesela Has, Âmm, Mutlak, Mukayyet, Emir, Nehiy ve Müşterek gibi konulduğu mana bakımından lafızları; Hakikat, Mecaz, Sarih ve Kinaye gibi kullanıldığı mana bakımından lafızları Zahir, Nass, Müfesser, Muhkem veya Hafi, Müşkil, Mücmel, Müteşâbih gibi manaya delaletin açıklığı veya kapalılığı açısından lafızları örneklerle anlatılır.⁴¹

Ayrıca bu bölümde, İbarenin delaleti, İşaretin delaleti, Delaletin delaleti ve İktizanın delaleti ile Mantûk ve Mefhumun delaleti gibi konular da yer alır.

4. Bölüm, Fıkıh Usûlünde Önemli Görülen Muhtelif Konular

Burada genel olarak Nasih-Mensuh konusu, delillerin taarruzu durumunda nasıl bir yol izleneceği, Zaruriyyat, Hacıyyat, Tahsiniyyat gibi hükümlerin konmasında temel gayelerin (Makasid-ı Şeria) neler olduğu, İctihat, Taklit, Fetva, İfta, Telfik gibi önemli kavramların açıklamaları yer alır.⁴²

Sonuç

Hz Peygamberin Asrı Saadet dönemi vahiy merkezli bir dönemdir. İnanç, ibadet ve sosyal yaşam ilkeleri Kur'an-ı Kerim ve sünnetin beyanı doğrultusunda teşekkül etmiştir. Hz Peygamberin vefatı ile beraber daha önce görülmeyen bazı yeni problemler sahabeler arasında görülmeye başlamıştır.

İrtidat hareketleri, hilafet meselesi. Kur'an'ın cem'i, İslami fetihlerin artması gibi sebeplerle yeni oluşan beklenmedik olaylar ilk kuşak müslümanlarını acil çözüm bekleyen bir dizi itikadi ve fıkhi problemlerle yüzyüze bırakmıştır. bu durum aynı zamanda ihtilaflarında başlangıç noktaları olmuştur. Bu ihtilaflar zamanla bir takım gruplaşmalara sebep olmuştur. Meselelere çözüm arama çabaları itikat ve fıkıh alanında farklı ekolleri doğurmuştur. Yeni problemlere İslami çözümler üretebilmek için Kur'an ve sünnetin Hz. Peygamberin hayatındaki tavırdan farklı bir tavırla ele alınmasını zorunlu kılmıştır. Bu gruplaşmaların başında Haricilik, Şia, Mutezile ve Ehl-i sünnet başı çekmiştir. Ehl-i sünnet adı verilen grup,

⁴¹ Zeydan, el-Veciz, s.279; Koçak, vd., *Fıkıh Usûlü*, s.269

⁴² Arı, Bedir, vd., *Fıkıh Usûlü*, s.113-126

diğerlerine oranla itidali benimsemiş, Müslümanım diyen herkesi tekfir etmekten imtina etmiştir. Bu itikadi gruplar zamanla her biri kendi fıkıh ekollerini oluşturmuştur. Hanefi, Maliki, Şafii ve Hanbeli mezhepleri genel olarak ehli sünnet şemsiyesi altında toplanan fıkıh ekoller olmuştur. Bu fıkıh ekolleri, şer'i hükümleri çıkarırken birtakım ilkeler doğrultusunda hareket etmişlerdir. Daha sonraları fıkhi bir hükmün konmasında kullanılan bu ilkelere fıkıh usulü denilmiştir. Aralarında küçük farklar olmakla beraber Ehl-i sünnet fıkıh mezheplerinin usulleri birbirine yakındır. Hemen hepsinin temeli Kur'an, Sünnet, İcma, Kıyas, Sahabe Kavli, Örf, İstihsan, İstishap, Maslahat gibi kaynaklara dayanmaktadır. Fukaha ekolü fıkıh usulü ilkelerini daha ziyade furu' fıkıh meseleleri üzerine bina ederken, Mütekellimin metodu önce fıkıh usulü ilkelerini koyup sonra furu' fıkıhını bunlar üzerine bina etme eğiliminde olmuştur. Müteahhirun ekolü ise diğer iki ekolü furu' fıkıhtan bol örneklerle karşılaştırma, birleştirme yoluna gitmiştir.

Kaynakça

- Aktepe, İshak Emin Aktepe, (2012), “Ebu Hanife ve Ehl-i Hadisin Sünnet Anlayışlarındaki Temel Farklar,” İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, sy. 19.
- Arı, Abdüsselam, Bedir, Murteza, vd., (2017), *Fıkıh Usûlü*, İstanbul Üniv. İlahiyat F., ders kitabı, İstanbul.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî. (1994). *el-Fusûl fi'l-Usûl*.
- Çakın, Kamil, (2006), “Ashabu'l-Hadis Perspektifinden Ehl-i Sünnet”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 8, s. 24.
- Debûsî, Ebû Zeyd Abdullah b. M. b. Ömer b. İsâ. (1421/2001). *Takvîmü'l-Edille fi Usûli'l-Fikh*, thk. Halil Muhyiddin el-Meys (nşr), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- Ebu Zehra, Muhammed, (1948), *eş-Şafii-Hayatuhu ve Asruhu, Arâuhu ve Fikhuhu*, Daru'l-Fikri'l-Arabi.
- Ebu Zehra, Muhammed, (1952), *İmam Malik-Hayatuhu ve Asruhu ve Fihuhu*, daru'l-fikri'l-arabi, Beyrut,.
- Ebû Zehrâ, Muhammed. (1994). *İslam Hukuku Metodolojisi*. Abdülkadir Şener (çev), 6. Baskı. Fecr Yayınevi, Ankara.
- Erdem, Mehmet ve Saffet Köse, (2018), *İslam hukukuna Giriş*, Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi, yay., Bişkek,.
- Erdem, Mehmet. (2005). “Ehl-i Sünnet Fıkıh Mezheplerinin Hadis ve Rey Ekolü Olarak Sınıflandırılmasına Eleştirel Bir Bakış” *Dini Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 8, ss. 73-106.
- Gazzâlî. (1980). *el-Menhûl min Ta'likâti'l-Usûl*. Muhammed Hasan Heyto (nşr), Dârü'l-Fikr, Dimeşk.
- Görgün, Tahsin. (2003). “Fıkıh Usûlü” md., *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXVII, TDV Yayınları, İstanbul, ss. 44-46.
- Halife Keskin, (2003).“Ehl-i sünnet kavramı hakkında bir değerlendirme,” Çukurova Üniversitesi, *İlahiyat fakültesi dergisi*, c.3, sy,1, Adana.
- Koca, Ferhat, (1997), “Hanbeli Mezhebi,” md, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, TDV Yay., İstanbul,.
- Koçak, Muhsin, Dalgın, Nihat, Şahin, Osman, (2015), *Fıkıh Usûlü*, Ensar neşriyat, İstanbul.
- Koçkuzu, Ali Osman, Rivayet İlimlerinde Haber-i Vahidlerin İtikat ve Teşri Yönlerinden Değeri, *Diyanet İşleri Başkanlığı Yay.*

- Koşum, Adnan. (2008). Arkam-ı Hamsenin Kökeni ve İlk Dönem Fıkıh Usûlü Literatüründe Gelişimi Üzerine Giriş. *İslami İlimler Dergisi*, Bahar 2008. Yıl,3, Sy.3, Ss.107-124.
- Köksal, A., Cüneyd ve Dönmez, İ. Kafi, (2012). “Usul-i Fıkıh” md., *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. XXXXII, TDV Yayınları, İstanbul, ss. 201-210.
- Köksal, İsmail, (2001), “Fıkhi Mezhepler Arasındaki Usül Farklılıkları,” *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Şanlıurfa.
- Pezdevî, Abdul Aziz Muhammed b. Ahmed el-Buhari el-Pezdevî, (1997), *Keşfü'l-esrar an usûli fahri'l-İslam el-Pezdevî*, Daru'l-kütübi'l-ilmiiyye, Beyrut.
- Pezdevî, Ebü'l-Usr Fahrü'l-İslâm Alî b. Muhammed b. el-Hüseyn b. Abdülkerîm. (ts.) *Kenzü'l-Vüsûl ilâ Ma'rifeti'l-Usûl*.
- Serahsi, Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebi Sehl, *el-Usul*, Eda Neşriyat. İstanbul, s. 1/279.
- Şa'bân, Zekiyyüddin. (2009), *İslam Hukuk İlminin Esasları (Fıkıh Usûlü)*. İbrahim Kâfi Dönmez (trc), 11. Baskı, TDV Yayınları, Ankara.
- Şelebi, Muhammed Mustafa, (1969), *el-Medhal fi't-Ta'rihi bi'l-Fıkhi'l-İslami ve'l-Kavâidi'l-Milkiyye ve'l-Ukudiyye*, Daru'n-Nahdati'l-Arabiyye.
- Topaloğlu, Bekir, (1991). *Kelam İlmine Giriş*, İstanbul.
- Yavuz, Yusuf Şevki, “Ehl-i Sünnet” md. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. X, TDV Yayınları, İstanbul, ss. 525-530.
- Zeydan, Abdülkerîm, (2006). *el-Veciz fi'Usûli'l-Fıkıh*. Müessesetü'r-Risâle Yayınları, Beyrut.
- Zuhayli, Vehbe. (2012). *Fıkıh Usûlü*. Ahmet Efe (çev), 2. Baskı, Risale Yayınları, İstanbul.